

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

**KRIZE,
SUKOBI I
SOLIDARNOST
U PERSPEKTIVI
CRKVENE POVIJESTI**

UREDILA
Ana Biočić

(od srednjega vijeka do suvremenosti)

Zbornik radova s V. Kongresa hrvatskih povjesničara

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

**KRIZE, SUKOBI I SOLIDARNOST U PERSPEKTIVI CRKVENE
POVIJESTI (OD SREDNJEGA VIJEKA DO SUVREMENOSTI)**

*Zbornik radova s V. Kongresa hrvatskih povjesničara
Zadar, 6. – 9. listopada 2016. godine*

KRIZE, SUKOB I SOLIDARNOST U PERSPEKTIVI CRKVENE POVIJESTI
(OD SREDNJEGA VIJEKA DO SUVREMENOSTI)

Zbornik radova s V. Kongresa hrvatskih povjesničara
Zadar, 6. – 9. listopada 2016. godine

Biblioteka: Zbornici radova
Knjiga XII.

Povjerenstvo za izdavačku djelatnost KBF-a Sveučilišta u Zagrebu
Nenad Malović, Anto Barišić, Ana Biočić, Nedjeljka s. Valerija Kovač,
Vanda Kraft Soić

Uredila
Ana Biočić

Recenzenti
Slavko Slišković
Suzana Miljan

Jezična lektura i korektura
Milica Mikecin

Prijelom
Christian T. Belinc

Oprema
Tihomir Turčinović

Sunakladnici
Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet, Vlaška ulica 38
Kršćanska sadašnjost d. o. o., Zagreb, Marulićev trg 14

Za sunakladnike
Josip Šimunović, dekan KBF-a Sveučilišta u Zagrebu
Stjepan Brebrić, direktor Kršćanske sadašnjosti d. o. o.

Tisak: Grafički zavod Hrvatske d. o. o., Zagreb

Naklada: 500

ISBN: 978-953-6420-32-2 (Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet)

ISBN: 978-953-11-1596-4 (Kršćanska sadašnjost)

Tiskano u prosincu 2021.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001118813.

Copyright ©: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Kršćanska sadašnjost d. o. o.
Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske.

KRIZE, SUKOBI I
SOLIDARNOST U PERSPEKTIVI
CRKVENE POVIJESTI
(od srednjega vijeka do suvremenosti)

ZBORNIK RADOVA

UREDILA
Ana Biočić

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Kršćanska sadašnjost
Zagreb, 2021.

Sadržaj

Predgovor	7
Uvod.....	9
Marko PETRAK Bizantska <i>ecclesia</i> u kasnosrednjovjekovnom Zadru? Pismo pape Inocenta III. kaptolu sv. Anastazije (6. veljače 1198.)	13
Dubravka BOŽIĆ BOGOVIĆ Međuvjerski odnosi u istočnoj Hrvatskoj u vrijeme ratnih sukoba između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva krajem 17. i početkom 18. stoljeća	43
Ana BIOČIĆ Solidarnost katoličkih svećenika u Hrvatskom saboru 1868. - 1871. godine	59
Franjo VELČIĆ Napetosti između Hrvata i Talijana na otoku Lošinju s obzirom na glagoljicu i staroslavenski jezik u liturgiji na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće	75
Marko MEDVED Crkvena povijest Rijeke tijekom talijanskog fašizma: kriza višenacionalne sredine i njezini historiografski izazovi	103
Daniel PATAFTA Solidarnost, krize, sukobi i raskoli u reformnom pokretu i Hrvatskoj starokatoličkoj crkvi	127
Slađana JOSIPOVIĆ BATOREK Između sukoba i suradnje: đakovački biskupi Antun Akšamović i Stjepan Bäuerlein i njihova uloga u crkveno-državnim odnosima nakon 1945. godine	167

Predgovor

Zbornik koji se nalazi pred čitateljem sadrži radove predstavljene na V. Kongresu hrvatskih povjesničara održanom u Zadru od 6. do 9. listopada 2016. godine u sklopu sekcije crkvene povijesti naslovljene *Krize, sukobi i solidarnost u perspektivi crkvene povijesti (od srednjega vijeka do modernoga doba)*. Budući da su pripadnici kako hijerarhije Katoličke crkve, od kapelana do biskupa, tako i crkvenih redova bili iznimno društveno angažirani, te su svojom involviranošću ostavili trag u gotovo svim sferama života, nemali je broj primjera sukoba, kriza i solidarnosti unutar Katoličke crkve, ali i »izvan« nje na području današnje Hrvatske. Upravo je stoga cilj sekcije bio prikazati krize, sukobe i/ili solidarnost u djelovanju pripadnika Crkve na hrvatskom području od srednjega vijeka do modernoga doba, čime bi se pružile nove perspektive budućim istraživanjima.

Uvod

Kroz povijest nalazimo brojne primjere kriza, sukoba i solidarnosti. Česte krize, bile one uzrokovane gospodarskim, političkim ili vjerskim motivima, vodile su u sukobe lokalnih razmjera, a nekada ih i nadišle te poprimile svjetske razmjene. Pojedine krize i sukobi dovodili su, pak, do koherentnosti određenih skupina i njihove solidarnosti. Stoga je teško odijeliti te pojmove koji su, kako vidimo, u međusobnoj povezanosti i ovisnosti.

U povijesti Katoličke crkve nalazimo brojne primjere kriza od prvotnih kriza identiteta i sukoba sa židovstvom preko sukoba s Carstvom i krize otpada od vjere. Potom cijeli spektar unutarnjih kriza i hereza koje su pratile Crkvu od osnutka do modernog doba, a jedna od snažnijih kriza svakako je pojava reformacije, koja je u konačnici izazvala trajnu podijelu unutar Crkve. Valja posebno istaknuti krize uzrokovane »vanjskim uzrocima« još od srednjeg vijeka kao što su provale barbara, propast Carstva, ratovi s Turcima ili društvenim poređcima poput feudalizma. U novom vijeku krize su iznjedrili odnosi s državama, primjerice galikanizam, ili ideje prosvjetiteljstva i revolucije, koje su izravno utjecale na nauk Crkve. Sličan je učinak imalo i stvaranje modernih nacija u 19. stoljeću. U suvremenoj povijesti izvore kriza i sukoba nalazimo u vjerskim politikama totalitarnih režima i njihovim ideologijama. Na osnovi navedenog možemo utvrditi da je svako povijesno razdoblje nosilo sa sobom određenu krizu koja je vodila u sukobe različitih razmjera i posljedica. Potonje krize i sukobi neminovno su pokretali različite oblike solidarnosti.

Kada govorimo o solidarnosti, tada prvo valja razjasniti sam pojam. Solidarnost kao pojam označava društvenu vrijednost, kompleksno društveno dobro, a riječ je višeznačna te se može implicirati na gotovo svaku sferu društva i života.¹ Najčešće se definira kao oblik društvenog odnosa koji se stalno mijenja i razvija, no takvo je poimanje novijeg datuma. Možemo ju tumačiti kao međusobnu povezanost te odgovornost pojedinca i grupe. Premda je korijenom latinska riječ koja se još kod Rimljana odnosila na pravnu obvezu jamca da vrati dug u cijelosti, odnosno *in solido*, u

1 Usp. Maurizio FERRERA, *The Boundaries of Welfare European Integration and the New Spatial Politics of Social Protection*, New York, 2005., str. 44.

smislu u kojem se danas koristi podrijetlo vuče iz Francuske s kraja 18. i početka 19. stoljeća. Riječ je o pridjevu *solidaire* i imenici *solidarité*, koji su se potom proširili u druge jezike. Njihovo je značenje predmnijevalo međusobnu odgovornost jednih članova društva za druge, a sadržajno se podudaralo s pojmom *bratstvo*.² Valja napomenuti kako je još kod Aristotelova »građanskog prijateljstva« moguće prepoznati svojevrzne elemente solidarnosti, koji su, poglavito djelovanjem kršćana, razvijeni u ideju bratstva. Kod kršćana je riječ o osnovnoj ideji jednakosti svih ljudi pred Bogom, što onda suponira uzajamnu brigu i ljubav svih ljudi. Premda se već u srednjem vijeku *bratstvo* sekulariziralo u smislu korištenja toga pojma za veze ljudi istog zanimanja (obrtnici, trgovci i drugi) i time je počelo gubiti svoje vjerske konotacije, tu su ideju kasnije preuzeli i sebi prilagodili francuski revolucionari. Oni su se koristili riječju *bratstvo* kao ključnim konceptom, uz *jednakost* i *slobodu*.³ Budući da je ideja bratstva sadržavala elemente kršćanskog učenja, solidarnost je bila prihvatljivija pri formiranju nacionalnih država 19. stoljeća pa nakon 1848. riječ *solidarnost* preuzima primat i zamjenjuje riječ *bratstvo* s kojom je na početku bila istoznačna.⁴

O solidarnosti vezanoj uz Katoličku crkvu možemo govoriti, kao i o sukobima, u više kategorija. Od međusobne solidarnosti, koju možemo naći među članovima crkvene hijerarhije ili redova, do solidarnosti koju su pojedinci (biskupi, svećenici, redovnici) pokazivali prema društvu ili, pak, možemo govoriti o solidarnosti Crkve na institucionalnoj razini vezanoj uz razna područja (obrazovanje, kultura i drugo).

U zborniku se sagledavaju različiti primjeri sukoba, kriza i solidarnosti u hrvatskoj crkvenoj povijesti. Marko Petrak bavi se analizom određenih pravnih i povijesnih pitanja pisma koje je napisao papa Inocent III. na samom početku svojeg pontifikata (6. veljače 1198.) i adresirao ga na kaptol sv. Anastazije. U pismu papa poništava izbor mjesnog biskupa, a autor nastoji odgovoriti na dva temeljna pitanja – zašto je poništen izbor i koja je zapravo institucija kojoj je namijenjeno pismo. Liturgijska tradicija (la-

2 Usp. Špiro MARASOVIĆ, »Porijeklo i sadržaj pojma »solidarnost««, *Bogoslovska smotra*, god. 74, br. 2, Zagreb, 2004., str. 354-357.

3 Više vidi u: Steinar STJERNØ, *Solidarity in Europe. The History of an Idea*, Cambridge, 2004., str. 26-27.

4 Usp. Hauke BRUNKHORST, *Solidarnost. Od građanskog prijateljstva do globalne pravne zajednice*, Beograd – Zagreb, 2002., str. 10-12, 50-73. Francuski revolucionari koristili su se idejom bratstva za postizanje jedinstva svojih pristaša. Više u: Marita BRČIĆ, »Socijalna solidarnost u Europskoj uniji. Zaboravljena pretpostavka pravednog društva«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 2/3, Split, 2009/2010., str. 98-99.

tinska ili bizantska) na prostoru današnje Hrvatske pitanje je koje izaziva zanimanje znanstvenika, pa ne začuđuje da se njime autor također bavio.

Ratni sukobi između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva obilježili su nekoliko stoljeća hrvatske povijesti. Stoga i u ovoj knjizi nalazimo odjeke navedenog sukoba razmatrane kroz prizmu odnosa pojedinih vjerskih zajednica u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća u radu Dubravke Božić Bogović. Istraživanje ukazuje na izraženu konfesionalnu i etničku heterogenost istočne Hrvatske proučavanog razdoblja te na pojačane napetosti različitih vjerskih zajednica tijekom i nakon ratnih sukoba, a što bi se isto tako moglo proučavati kao fenomen solidarnosti u ratnim, odnosno kriznim vremenima.

20. stoljeće neupitno je razdoblje velikih sukoba, od onih svjetskih razmjera do onih lokalnog značenja. Motivi sukoba također su bili različiti, a nas su konkretno zanimali oni vezani uz crkvenu povijest. Na tom tragu proučen je nacionalni sukob između Talijana i Hrvata na području Istre, Dalmacije i Hrvatskog primorja krajem 19. i početkom 20. stoljeća, koji se očitovao i u vjerničkom životu žitelja, premda je riječ o pripadnicima iste katoličke vjeroispovijesti. Na primjeru Lošinja i okolnih otoka Franjo Velčić ukazao je na prijepore koji su evoluirali od onih vezanih uz jezik liturgije do nacionalnih i ideoloških sukoba. Činjenica da su Hrvati imali pravo na liturgiju na narodnom jeziku, a koje je dobio još senjski biskup Filip od pape Inocenta IV. 1248. godine, činila je pitanje jezika u liturgiji dijelom nacionalnog prijepora Hrvata i Talijana. U kojoj mjeri interesi civilnih vlasti utječu na Crkvu pokazao je Marko Medved kroz crkvenu povijest Rijeke tijekom talijanskog fašizma između dvaju svjetskih ratova. Autor je ukazao na to da je osnutak biskupije bio moguć upravo zbog činjenice da su se poklopili interesi civilne i crkvene vlasti, što upućuje na njihovu navezanost, a to nije bio izoliran slučaj u crkvenoj povijesti.

Nakon Drugog svjetskog rata, uspostavom Demokratske Federativne Jugoslavije 1945. godine, sukob Crkve i države bio je neizbježan. U početku je bila riječ o vehementnom djelovanju političkih vlasti na svim razinama: od medija, obrazovanja, preko zakonskih odredaba do sudskih procesa te neprocesuiranih ubojstava pripadnika Crkve, da bi od šezdesetih godina barem prividno sukob slabio. Odnos državnih vlasti i biskupa te njihov odraz na vjersko stanje cijele biskupije na primjeru Đakovačke (Bosanske) i Srijemske biskupije rasvijetlila je Slađana Josipović Batorek. Zanimljivo je da u potonjoj biskupiji nalazimo primjer barem prividne suradnje s državnim vlastima kroz djelovanje apostolskog administratora

Antuna Akšamovića, dok je njegov, od 1951. pomoćni biskup, a od 1959. godine novi rezidencijalni biskup Stjepan Bäuerlein odbijao bilo kakav oblik suradnje i razgovora s predstavnicima komunističkih vlasti.

U radu Ane Biočić solidarnost se razmatra na primjeru različitih koncepata i područja solidarnosti unutar kojih je smješteno djelovanje katoličkih svećenika u Hrvatskom saboru tijekom saziva Sabora od 1868. do 1871. godine. Oblike svojevrzne solidarnosti možemo naći i u reformnom djelovanju dijela katoličkog klera, takozvanom Žutom pokretu, koje je u konačnici dovelo do stvaranja Hrvatske starokatoličke crkve, o čemu je pisao Daniel Patafta. No, osnutkom Hrvatske starokatoličke crkve krize nisu zaustavljene, već je 1925. godine došlo do takozvane Vidušićeve krize, a na drugu je trebalo čekati tek tri godine. Potonja je rezultirala stvaranjem zasebne vjerske zajednice odvojene od Hrvatske starokatoličke crkve.

Možemo zaključiti kako je nesmiljena činjenica da su krize, sukobi i solidarnost isprepleteni te su neodjeljiv dio povijesti Crkve u Hrvata, a pojedine aspekte te povijesti nastoje rasvijetliti autori ovoga zbornika i time potaknuti njezino daljnje istraživanje.

Ana Biočić



Sekcija crkvene povijesti na V. Kongresu hrvatskih povjesničara okupila je po najbolje stručnjake crkvene povijesti koji su svojim radovima osvijetlili pojedine aspekte hrvatske crkvene povijesti koji su se zbog uloge Crkve u hrvatskom društvu reflektirali na cjelokupnu socijalnu zbilju. Osobitu vrijednost ovdje sabranim radovima daju u pojedinim od njih doneseni potpuno novi povijesni izvori ili novi način čitanja već poznatih podataka, čime su uvjetovani i zaključci koji će promijeniti neke od ustaljenih pogleda na nacionalnu prošlost.

prof. dr. sc. Slavko Slišković

Zbornik je posvećen jednom specifičnom, ali zapravo ključnom, pitanju za razumijevanje crkvene povijesti: sagledavanju različitih primjera sukoba, kriza i solidarnosti u hrvatskoj crkvenoj povijesti. Iako se crkvenom poviješću u Hrvatskoj relativno dosta bavilo, ova su pitanja ipak ostala ponešto zapostavljena. Zbornik je značajan jer su obrađene različite regije hrvatskoga povijesnog prostora, različitih razdoblja, odnosno povijesti u svome dugom trajanju te različitih tematskih disciplina unutar crkvene povijesti. Mnogi radovi metodološki daju noviji pristup problematici te se ključna pitanja sada mogu naći razjašnjena na jednome mjestu.

dr. sc. Suzana Miljan



Cijena: 150 kn